

УДК 324

Макаренко Б.*Кандидат політичних наук, здобувач НПУ імені М. П. Драгоманова*

ВИБОРИ ЯК ГОЛОВНИЙ НАПРЯМ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ ОСОБИСТОСТІ

Розглядаються проблеми політичної участі громадян у трансформаційних суспільствах.

Ключові слова: *людина, суспільство, культура, політика, трансформаційне суспільство, адміністративний ресурс, політична участь.*

У демократичному суспільстві особистості гарантоване право вибору. Як відзначає І. Бекешкіна, вибори є ключовим механізмом демократичного суспільства, оскільки це найбільш поширений, масовий і доступний спосіб залучення усіх громадян до формування органів влади та визначення курсу розвитку країни. Саме через вибори громадяни можуть чинити вирішальний вплив як на відбір політичної еліти, якій на певний термін народ делегує повноваження щодо управління суспільством, так і на вибір шляху розвитку країни та спосіб розв'язання найбільш актуальних соціальних проблем [1, с. 187–188].

Звернемося до показників участі у виборах громадян Росії, України, Білорусі після розпаду СРСР. Протягом цього періоду у Російській Федерації спостерігається відносно стабільні показники участі громадян у виборах. Так, на виборах Президента РФ явка виборців коливалась у межах 64–70 %: 1996 р. — 69,81 % у першому та 68,88% у другому турах, 2000 р.— 68,64%, 2004 р.— 64,38%, 2008 р.— 69,6 %, 2012 — 65,34 %. На виборах до Державної Думи РФ мінімальна явка виборців спостерігалась у 1993 р.— 54,8 %, максимальна на наступних виборах 1995р.— 64,4 %. Після цього фіксувалися коливання даного показника у межах 56–62 % (1999 р.— 61,85%, 2003 р.— 55,8%, 2007 р.— 59 %, 2011 — 60,1%).

В Україні за роки незалежності активність виборців мала тенденцію до зниження. Так, на президентських виборах максимальна явка спостерігалась у 1991 р. (84,32 %), а мінімальна — у 2010 р. (67,2 % у першому і 69,7 % у другому турі). На парламентських виборах кожного наступного

разу явка виборців була меншою ніж у попередні рази, впавши з 76,07 % у 1994 р. до 57,98 % у 2012 р.

Інша картина спостерігається в Білорусі. Так, на виборах Президента Білорусі 1994 р. явка виборців склала 78,9 % у першому та 70,6 % у другому турі. В той час як у наступні роки цей показник складав 83,9 % (2001 р.), 92,6 % (2006 р.), 90,7 % (2010). На виборах до парламенту явка виборців складала у 1995 р.— 64,8 % у першому і 60,4 % у другому турі, у 2000 р.— 61,1 %, у 2004 р.— 90,1 % (перший тур), 2008 р.— 75,3 %, 2012 р.— 74, 2%.

Проте, як зазначає А. Єгоров, парадоксальність білоруської ситуації полягає в тому, що при високій явці виборців, громадяни вкрай низько оцінюють ступінь свого впливу на результати виборів, а також значущість виборів та інших демократичних інститутів для вирішення суспільних проблем. Отже, висока явка виборців є скоріше традиційною поведінкою мас, що мало говорить про реальний ступінь політичної активності [2, с. 79].

В трансформаційних суспільствах, що виникли на теренах колишнього СРСР, участь громадян у виборах стикається з низкою проблем. Зокрема, значного поширення в пострадянських країнах набули практики використання адміністративного ресурсу. Як відзначає Н. Ніколаєнко, практика виборів в Україні показала, що результат у виборчій, а отже політичній боротьбі прямо пропорційно залежить від наявності ресурсів, в тому числі адміністративного. Такі правила боротьби змушені прийняти всі учасники політичної гри. Там, де є влада, там є її намагання утримати себе тривалий час, вирішуючи завдання, які вона поставила, прийшовши до влади [3, с. 633].

На думку фахівців Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, використання електоральної моделі політичної участі відбувається на фоні практики використання адміністративного ресурсу, який сприяє відтворенню в українському політичному процесі патрон-клієнтельних зв'язків між елітою та громадянами. Як правило, ініціатива відновлення мобілізаційних форм політичної участі належить представникам регіональної або місцевої влади, які за їх допомогою виконують накази центральної влади щодо підтримки політичного курсу та забезпечують власну легітиміацію. З одного боку, патрон-клієнтельні зв'язки є захисною реакцією суспільства від перспектив політичної нестабільності, проте, з іншого, — вони створюють значні перешкоди на шляху демократизації українського сус-

пільства, формування системи горизонтальних зв'язків у сфері політики та підміняють собою механізми громадянського суспільства [4, с. 298].

Здійснюючи аналіз адміністративного ресурсу як чинника формування моделі електоральної участі, Н. Ротар виокремлює категорії виборців, які до завершення процесу становлення демократії в Україні є найбільш вразливими до його дії, зокрема селяни, державні службовці та працівники бюджетних установ і організацій, студентство, локалізовані групи громадян (у лікарнях, військових частинах, в'язницях, колоніях), представники малого та середнього бізнесу у невеликих містах та селах, етнонаціональні групи, що компактно проживають на певних територіях. В останньому випадку не використовується прямий чи навіть опосередкований тиск, влада вдається до м'яких форм адміністративного ресурсу, пов'язаних зі сферою соціально-економічних, культурних та ідентифікаційних можливостей цієї групи [5].

Тиск влади на громадян під час виборів полягає насамперед у тому, що всю адміністративну вертикаль зобов'язують працювати на відповідного кандидата. Органи влади перетворюються на свого роду «територіальну команду» для проведення кампанії. Усі організації, які хоч найменшою мірою залежать від влади: силові структури, освітні й медичні установи, державні ЗМІ, органи місцевого самоврядування і соціального забезпечення тощо залучаються до кампанії. Співробітники цих органів перетворюються на агітаторів та активістів, причому досить специфічних. Такі активісти в основному залякують виборців: пенсіонерам погрожують позбавленням пенсій, інвалідам — грошової допомоги та ін. В остаточному підсумку тиск згори у тій чи іншій формі доходить чи не до кожного виборця. Звичайно, говорити в таких умовах про «вільне волевиявлення» громадян безглуздо [3, с. 637].

Н. Ротар обгрунтовує, що зниженню продуктивності адміністративного ресурсу сприятиме підвищення соціально-економічних параметрів життя громадян України; виведення політичної системи України з трансформаційного стану, який не сприяє формуванню демократичних традицій виборчого процесу та засвоєнню демократичних цінностей електоральної культури громадянами нашої держави; розвиток інститутів громадянського суспільства; вільне функціонування незалежних ЗМІ; вдосконалення виборчого законодавства та надання державою гарантій захисту виборчих прав громадян у суді. Серед чинників подолання практики використання адміністративного ресурсу є низка таких, які залежать від громадянина, зокрема йдеться про основні характеристики політичної

і правової культури виборців, рівень політичної компетентності громадян та залучення до процесу публічної політики [5].

Іншою суперечливою практикою, що поширюється серед виборців у пострадянських суспільствах, стає голосування за винагороду. За словами М. Шульги, в останні роки в Україні серед різноманітних моделей поведінки виборців все більш поширеною стала така, в основі якої превалює не політичний складник, а утилітарно-прагматичний. При цьому право голосу громадянина розглядається як ресурс, а точніше, як товар, якому є відповідний грошовий еквівалент. Причому мова йде не про одинокі випадки, а про масову поведінку, виражену суспільну тенденцію [6, с. 147].

Подібну точку зору поділяють В. Бортников та В. Троценко, згідно з якими, участь у виборах стає не лише свідченням демократичності політичного ладу і проявом волевиявлення, а вимушеним засобом, способом забезпечення свого благополуччя і навіть самовиживання, а тому часто не відбиває справжніх політичних уподобань виборців. Не випадково така політична практика, разом з уявою про можливість фальшування, підриває довіру до виборів як до інституту демократії [7, с. 7].

В цьому контексті досить примітним є ставлення громадян до явища «продажу голосів». Так, в Україні, за результатами дослідження Центру Разумкова 2012 р., лише дещо більше половини громадян засвідчили негативне ставлення до продажу виборцями їх голосів — 51%. «З розумінням» ставляться до такого продажу, оскільки виборці «йдуть на це через скрутне матеріальне становище», 24% громадян. Засвідчили байдужість до явища «продажу голосів» 19% громадян [8, с. 42].

Говорячи про проблеми участі в виборах у країнах пострадянського простору, варто звернути увагу й на таке явище, як абсентеїзм, про що свідчить наявність значного сегменту пасивних виборців, котрі постійно відмовляються від участі у виборах.

Так, згідно з В. Петуховим, єдиною формою впливу на владу, що поширена серед значної кількості росіян, залишаються вибори — найпростіший та найбільш необтяжливий вид участі. Проте і вони, особливо в останні роки, починають сприйматися, в першу чергу молоддю, як формальність, якщо і потрібна, то головним чином для, аби не допустити безвладдя та хаосу. Кого і як при цьому обирають, особливого значення не має. Також в суспільстві є значна частина громадян, яка в принципі заперечує легітимацію влади через виборні процедури. Саме неучасть, а не протестне голосування, стає все більшою мірою найпоширенішим засобом виявлення політичного невдоволення громадян [9, с. 49].

На думку М. Слюсаревського, абсентеїзм може виражати активне заперечення індивідом чи соціальною групою панівних в суспільстві ідеалів і цінностей чи протест проти політичного режиму, його дій. Але ж абсентеїзм може виражати й інше—звичайну байдужість до політичного життя, зумовлену переконаністю людини, що політика аж ніяк не впливає на її життєву ситуацію, добробут [10, с. 13].

О. Іващенко, аналізуючи характерні риси пасивних виборців за даними соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України, приходять до висновку, що громадяни, відмовляючись від свого виборчого права, переважно виражають таким чином свою позицію до політичного та соціального становища в країні, на поліпшення якого вони мало сподіваються; без належної довіри до всіх владних інституцій, політичних партій та їхніх лідерів, вони прагнуть і частіше домагаються повноцінного щасливого і комфортного, вільного і творчого життя, покладаючись лише на себе, бо переважно вважають життєвий успіх залежним лише від себе. В результаті про неактивних виборців складається враження як певною мірою самодостатніх громадян, котрі не дуже переймаються політикою й критично налаштовані до українського політикуму, де не бачать гідних лідерів, яким можна було б довірити владу в країні [11, с. 89].

В свою чергу М. Слюсаревський причину ігнорування виборів вбачає, насамперед, у роздмуханій політичними силами, що перебувають в опозиції, зневірі людей у бажанні чи спроможності влади забезпечити чесні вибори, а також зневірі в тому, що їх голос може змінити становище в країні. Однак не можна скидати з рахунку й респондентів, яких узагалі не цікавить політика і які вважають недоцільною саму процедуру виборів. Скоріше за все, ці люди принципово аполітичні [10, с. 13–14].

В умовах суспільства, що трансформується, участь у виборах часто набуває протестного характеру. Так, на думку українських фахівців Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України специфіка електоральної моделі політичної участі громадян України багато в чому визначається наявною можливістю звернення до електоральних форм політичного протесту, яке відбувається у ситуативно-протестній, системно-протестній та активно-протестній формах. Остання є найбільш виразним показником ставлення громадян до діючої системи влади, оскільки має стійкий, закономірний, повторюваний у часі характер з тенденцією до посилення. Для України, в якій демократичні стандарти виборів та виборчого процесу достатньо часто порушуються, наявність протестного варіанта голосування є для

громадянина шансом висловити власне невдоволення тим, як відбувається процес виборів, а для політиків набуває допоміжного значення у з'ясуванні суті суспільних настроїв виборців [4, с. 299–300].

Згідно з Н. Ротар, в Україні основними чинниками обрання протестного варіанта голосування є суб'єктивне відчуття невдоволення власним становищем, невідповідність між ціннісними очікуваннями та реальними можливостями громадян, різниця між нормативною та дескриптивною оцінкою політичного режиму, невдоволення діяльністю окремих політичних інститутів, недовіра до них [5].

Іншим важливим вектором розвитку політичної участі у пострадянських суспільствах стає групова активність на рівні місцевих громад. Так, М. Лендбел акцентує увагу, що участь громадян у політичному процесі, в ідеалі, є найбільш візуалізованою на місцевому рівні, зокрема у територіальних громадах — муніципалітетах, — де можна використати різноманітні форми впливу на прийняття рішень носіями влади, фізична доступність до яких є реальною, на відміну від управлінських структур на вищих рівнях адміністративно-політичного поділу країни [12, с. 111].

На думку Н. Ротар, відправним пунктом у підвищенні політичної компетентності громадян України є поступове накопичення досвіду участі у розв'язанні проблем розвитку територіальних громад. Постійна практика звернення до діалогу з органами місцевого самоврядування сприятиме формуванню конструктивної моделі політичної участі у вигляді діалогу на національному рівні політики [5].

В свою чергу, Н. Великая, аналізуючи основні тенденції політичної участі у місцевих громадах в Російській Федерації, вважає, що проблематиці політичної участі на рівні місцевого самоврядування мало приділяється уваги. Пояснити це можна і політичною кон'юнктурою, і тими об'єктивними умовами, що склалися, в нашому політичному просторі, коли реально мають вагу, конкурують між собою і заявляють про себе два рівні влади: центральний і регіональний. Місцевий рівень лише формується, причому в умовах, що не сприяють його дієздатності. Тим часом, в західних демократіях саме на місцевому рівні найактивніше проявляє себе політична участь, під якою розуміються різні способи активності громадян, які прагнуть впливати на структури управління, процес ухвалення рішень. До діяльності подібного роду можна віднести голосування, участь в демонстраціях, мітингах, пікетах, внесення грошових внесків, листи, петиції, вступ до особистих контактів з політиками або посадовими особами, членство в організаціях, висунення громадянських ініціатив на місцевому рівні [13, с. 45].

Згідно ж з висновками аналітиків Національного інституту стратегічних досліджень, формування дієвої місцевої самоорганізації громадян є однією з важливих складових рівноправного партнерства держави та громадянського суспільства в процесі забезпечення суспільної стабільності. Ефективна самоорганізація громадян позитивно впливає на здійснення місцевого управління на засадах децентралізації, ефективне представництво суспільних інтересів, на забезпечення легітимності владних інституцій і на стабільність політичної системи в цілому [14, с. 76].

Застосування різних форм участі громадськості, з точки зору О. Захарченко, є корисним для обох суб'єктів цього процесу—влади та громадськості. Зокрема, для самої громадськості переваги полягають у наступному:— громадська участь надає громадянам можливість впливати на процес вироблення та реалізації політики;— допомагає громадськості краще зрозуміти та виявити проблеми, які перешкоджають ефективному розвитку територіальної громади;— підвищує громадську поінформованість щодо процедур розробки та прийняття рішень: хто ухвалює рішення, на чому базуючись та ін.;— сприяє формуванню духу громади, соціальних відносин та соціальної відповідальності;— підвищує можливості громадськості та формує у неї почуття власної значущості для розвитку громади;— сприяє відповідності ухвалених рішень потребам громади;— сприяє побудові довірливих стосунків з представниками місцевих органів влади, збільшує довіру до діяльності влади.

В свою чергу, для місцевої влади відзначаються наступні переваги від участі громадськості:— її результатом є більш відкрита місцева влада, готова встановлювати зворотний зв'язок з представниками територіальної спільноти;— шляхом добровільних ініціатив громадськості покращувати якість муніципальних послуг заощаджуються час та гроші місцевих бюджетів;— підвищується рівень поінформованості влади про проблеми територіальної громади;— підвищується якість рішень, що ухвалюються місцевою владою, та якість послуг, що надаються населенню;— підвищується інституційна спроможність влади щодо розробки та імплементації місцевої політики;— збільшується «прозорість» у процесі розробки та прийняття владою рішень, зменшується рівень корупції в органах влади;— громадська участь сприяє побудові довірливих стосунків з громадськістю, споживачами послуг, НДО, ЗМІ, а також довірі громадськості до діяльності влади [15, с. 12].

Однак великий потенціал групової активності на рівні місцевих громад у пострадянських суспільствах поки що реалізується не в повній мірі. Так, стосовно Російської Федерації, згідно з Н. Великою, загальнонаціональною тенденцією є те, що застосування більшості форм участі здійснюється за вказівкою «зверху», а не залежить від ініціативи громадян, хіба-що окрім звернень до органів влади та за місцем проживання [16, с. 46].

Аналіз сучасного стану розвитку місцевої демократії в сучасній Україні, що представлений у доповіді Національного інституту стратегічних досліджень, свідчить про відсутність у більшості територіальних громад чіткого функціонування механізмів впливу громадськості на прийняття політичних рішень органами місцевої влади. Важливою проблемою, що перешкоджає зростанню ефективності застосування майже усіх форм місцевої демократії, є свідоме відсторонення органами місцевої влади суб'єктів громадянського суспільства від участі в управлінні громадою. Найбільш поширеним заходом, до якого з цією метою вдаються посадовці органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, є обмеження інформаційної відкритості проектів рішень, результатів роботи цих органів, а також даних про врахування громадської думки у процесі їх діяльності. Нерозуміння органами місцевого самоврядування потреби залучення членів територіальних громад до вирішення окремих питань місцевого значення призводить до формалізації механізмів громадської участі у виробленні муніципальної політики. Найчастіше головною метою проведення громадських слухань, ініційованих органами місцевої влади, є не стільки прагнення до діалогу з громадськістю, скільки формальне підтвердження легітимності їхніх дій [16, с. 25–29].

М. Лендзел, звертаючи увагу на таку форму громадянської активності, як громадський слухання, відзначає, що їх проведення часто відрізняється формальним характером. Ще більшою проблемою є нехтування органами самоврядування їх рішеннями. Адже поширення в Україні, подібно до Росії, неінституалізованих політичних практик, в тому числі і щодо залучення громадян до політичної сфери, має наслідком використання його поширених форм для просування інтереси місцевих еліт, представлених безпосередньо в місцевих органах влади, або ж таких, що опосередковано формують їх політику, відстоюючи свої бізнес-інтереси. Так само неефективним є використання механізму громадських рад при органах влади, в тому числі і місцевих, який почав активно поширюватися з 2006 року. Відсутність реформування без-

посереднього механізму прийняття рішень органами державної влади практично унеможлиблює досягнення головної мети громадських рад — зростання рівня активності громадськості у прийнятті державних рішень. Переважна більшість з них створені як міжвідомчі структури, залучення громадськості в переважній більшості носить формальний характер, а решта мають характер експертних рад, тобто до їхнього складу входять призначені представники громадськості [12, с. 120–121].

В свою чергу П. Манжолла, аналізуючи функціонування громадських рад в Україні, вказує на низьку ефективність діалогових форм співпраці влади та громадян, що спричинюють як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. Серед цих факторів основними є такі: обмеження повноважень громадських рад дорадчим статусом та невизначеність джерел їх фінансування; низький рівень політичної культури усіх учасників даного процесу [17, с. 16].

Серед причин, які зумовлюють низький рівень громадянської активності, В. Бортников виокремлює наступні: наявність соціально-психологічних стереотипів, пов'язаних з патерналістським настроями, які частково відтворюються в умовах несправедливої та недосконалої системи розподілу ресурсів на всіх рівнях; низький рівень матеріального забезпечення переважної більшості громадян, що корелює з мінімальними показниками громадянської активності; брак політичних ідеалів, які б стимулювали громадянську активність; втрата довіри до інститутів державної влади та можливості впливу на них, а також брак розвинених механізмів зворотного зв'язку між владою і громадянами; нерозвиненість інституційної структури громадянського суспільства, яка виступає в якості каналів громадянської активності — профспілок, інших громадських об'єднань і груп, незалежних ЗМІ тощо [18, с. 87].

М. Шульга, констатує той факт, що більшість громадян в Україні знаходиться у стані пасивності, байдужості до будь-яких суспільних акцій, невіри в їх успіх, причинами подібного стану речей вважає, по-перше, відсутність традиції участі в публічних практиках на основі особистісного вибору громадянина і як наслідок цього — відсутність у людей установок, мотивів на участь в них, а по-друге, розчарування, що виникло у пересічних громадян на основі новітнього досвіду, набутого в соціальних практиках, коли їхні активні публічні дії не давали ніякого результату для них, для реалізації їхніх соціальних інтересів [6, с. 17].

Список використаних джерел:

1. Бекешкіна І. Ставлення населення до виборів як до демократичного інституту / І. Бекешкіна // Соціальні виміри суспільства. Збірник наукових праць. — Вип. 13. — К., 2010. — С. 187–197.
2. Егоров А. Массовые политические акции в Беларуси: проблемы анализа / А. Егоров // Палітычная сфера. — 2008. — №10. — С. 79–92.
3. Ніколаєнко Н. О. Проблеми періодизації застосування адміністративного ресурсу в Україні / Н. О. Ніколаєнко // Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. — Вип. 49 — К., 2011. — С. 633–638.
4. Політичні проблеми сучасної України: аналітичні доповіді Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. — К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. — 600 с.
5. Ротар Н. Ю. Участь громадян України у циклічних політичних процесах трансформаційного періоду: автореф. дис... д-ра політ. наук: 23.00.02 / Н. Ю. Ротар. — Чернівці, 2007. — 39 с.
6. Шульга М. О. Дрейф на узбіччя. Двадцять років суспільних змін в Україні / М. О. Шульга. — К.: ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2011. — 448 с.
7. Бортников В. Деякі проблеми політичної участі громадян в умовах демократичного транзиту / В. Бортников, В. Троценко // Політичний менеджмент. — 2009. — №1. — С. 3–15.
8. Парламент і парламентські вибори в Україні 2012 р.: політична ситуація, суспільні настрої та очікування (Аналітична доповідь Центру Разумкова) // Національна безпека і оборона. — 2012. — №7–8. — С. 2–80.
9. Петухов В. В. Гражданское участие в контексте политической модернизации России / В. В. Петухов // Социологические исследования. — 2012. — № 1. — С. 48–60.
10. Слюсаревський М. Політична участь як особливий «зріз» політичної поведінки / М. Слюсаревський // Політичний менеджмент. — 2009. — №5. — С. 8–18.
11. Іващенко О. Пасивні виборці: нові прояви старих звичок? / О. Іващенко // Українське суспільство 1992—2010. Соціологічний моніторинг / За ред. д. е. н. В. М. Ворони, д. соц. н. М. О. Шульги. — К.: ІС НАНУ, 2010. — С. 82–89.

12. Лендбел М.О. Форми політичної участі на місцевому рівні в постсоціалістичних країнах Центральної і Східної Європи / М. О. Лендбел // Нова парадигма: Журнал наукових праць. — Вип. 90. — К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. — С. 110–125.
13. Великая Н.М. Основные тенденции политического участия в местном самоуправлении / Н. М. Великая // Социологические исследования. — 2003. — № 8. — С. 45–49.
14. Україна в 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: монографія / за заг. ред. А. В. Єрмолаєва. — К.: НІСД, 2010. — 528 с.
15. Захарченко О. Роль громадськості в розвитку місцевого самоврядування: теоретичні аспекти / О. Захарченко // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Серія «Політичні науки» — К., 2002. — Т. 20. — С. 9–13.
16. Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні: аналіт. доп. / А. В. Єрмолаєв, Д. М. Горелов, О. А. Корнієвський [та ін.]. — К.: НІСД, 2012. — 48 с.
17. Манжола П. Г. Форми участі громадськості у діяльності органів влади та прийнятті політичних рішень / П. Г. Манжола // Стратегічні пріоритети. — 2007. — №4. — С. 13–18.
18. Бортников В. Соціокультурний вимір політичної участі / В. Бортников // Політичний менеджмент. — 2007. — №5. — С. 76–91.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2014 р.

Макаренко Б. Выборы как главный ориентир политического участия личности

Рассматриваются проблемы политического участия граждан в трансформационных обществах.

Ключевые слова: *человек, общество, культура, политика, трансформационное общество, административный ресурс, политическое участие.*

Makarenko B. Elections as the main direction of political participation of an individual in transformation societies

The problems of political participation of citizens in the transformation societies.

Keywords: *human, society, culture, politics, transformation society, administrative resource, political participation.*